

УДК 34.051:343.148

Д.В. Смерницький, кандидат юридичних наук,
заступник начальника Державного науково-дослідного
інституту МВС України

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто питання адміністративно-правового регулювання інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, у тому числі державної реєстрації та обліку науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Ключові слова: інформація, наукова діяльність, науково-технічна діяльність, науково-дослідна робота, дослідно-конструкторська робота, інтелектуальна власність.

Рассмотрены вопросы административно-правового регулирования информационного обеспечения научной и научно-технической деятельности, в том числе государственной регистрации и учета научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ.

In the article considered the question of the administrative and regulatory information support of scientific and technological activities, including state registration and record of research and development work.

Інформаційне забезпечення є тією відправною точкою, з якої розпочинають наукове дослідження, адже спочатку збирають та оцінюють відомості про наукові здобутки у відповідній сфері і лише потім починають дослідження з удосконалення певних її напрямів. Саме завдяки інформаційному забезпеченню дослідники мають змогу всебічно вивчити питання, які досліджують.

У перекладі з латинської мови «інформація» (information) — це роз'яснення, уявлення [1, с. 717], тобто йдеться про відомості (або їх сукупність) про предмети, явища та процеси навколишнього світу. Багато авторів у дослідженнях використовують ті визначення інформації, які наведено в енциклопедичному словнику: «інформація — це відомості, що передаються людьми усним, письмовим або іншим способом», «...інформація — це загальнонаукове поняття, що включає обмін відомостями між людьми, людиною і автоматом, автоматом і автоматом; обмін сигналами у тваринному та рослинному світі; передачу ознак від клітини, від організму до організму» [2, с. 498]. Згідно з певними джерелами для цих двох визначень характерною є єдина внутрішня сутність, що дає підставу застосовувати їх для різних систем (у соціальних сферах, галузях діяльності) [3, с. 16].

Водночас, аналізуючи визначення інформації, наведені в енциклопедичному словнику, слід зазначити, що інформація не є лише дією (відомостями, які люди передають різними способами). Вона може бути як рухомим, так і статичним явищем — певними відомостями, які за певних умов стають інформацією і дійсно можуть передаватися різними способами.

На думку вітчизняного дослідника інформаційної сфери В.М. Брижка, «з огляду на загальносистемне уявлення поняття «інформація» має два аспекти:

– гносеологічний, коли інформацію розглядають як відомості, як якісне значення змісту повідомлення (семантичний, якісний аспект інформації). А отже, інформація — це відомості про дійсність на основі мислення і висновків людей або вирішення завдань засобами, що наділені «інтелектуальними» можливостями;

– онтологічний, коли інформацію розглядають як кількісне значення міри пропускну здатності каналу зв'язку (визначеності та упорядкованості (інтенсивності) потоку повідомлення в мережах передачі даних — «трафіку») і упорядкування повідомлень (організацію процесу кодування/декодування і передачі/прийому інформації). Інформацію у цьому аспекті розглядають як упорядковану субстанцію, яку можна описати математично. При цьому під системою упорядкування розуміють будь-яку алгоритмізовану систему з об'єктивно заданим алгоритмом, що може бути розпізнаний. Йдеться не про гносеологічний (змістовний) аспект інформації, а про можливість її неспотвореного перетворення-кодування для обробки в автоматизованих системах і переміщення лініями зв'язку [4, с. 12—13]. Це підтверджує припущення про те, що інформацію слід сприймати і як статичне, і як рухоме явище.

Одне з перших визначень інформації належить Н. Вінеру: «Інформація — це позначення змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього наших почуттів. Процес одержання і використання інформації є процесом нашого пристосування до випадковостей зовнішнього середовища і нашої життєдіяльності в цьому середовищі» [3, с. 17; 5, с. 135].

Проте такий підхід визначає поняття інформації лише стосовно людини, а інформація — це все-таки відомості (у будь-якому вигляді: письмові, мовні, у вигляді радіохвиль, сигналів, звуків тощо).

Академік В.М. Глушков зазначав: «Інформація в найширшому її розумінні є міра неоднорідності розподілу матерії та енергії у просторі і часі, міра змін, які супроводжують всі процеси, що відбуваються у світі... Інформацію несуть у собі не тільки наповнені буквами сторінки книг чи людська мова, але й сонячне світло, складки хребта гір, шум водоспаду, шелест листя тощо» [4, с. 13—14].

Отже, інформація — це відомості про всесвіт, адже всесвіт — це будь-які явища (під якими слід розуміти як дію, так і предмети та живі істоти), об'єднані в єдине поняття (природа, тварини, закони фізики, організми, небесні тіла тощо та їх взаємодія). Тобто всесвіт і є інформацією. При цьому будь-які відомості стають інформацією, якщо є суб'єкт, який сприймає їх у вигляді певних даних. Так, відомості, які передають під час розмови одна одній дві людини, що розмовляють різними мовами, не є інформацією у зв'язку з тим, що вони не розуміють одна одну. Книжка, що лежить на полиці, є не більше ніж набором певних систематизованих відомостей, і лише якщо людина бере її та починає читати, вона стає для людини інформацією. Зрозуміло, що для тварини книга не є інформацією, навіть якщо вона буде на неї дивитися, адже тварина не сприймає викладених у ній відомостей, так само як звуки тварин не є інформацією для людини, хоча це певні відомості, і водночас є інформацією для інших тварин, які їх сприймають. Автомати та механізми також передають певні відомості іншим автоматам і механізмам, які їх сприймають, і ці відомості стають інформацією лише для них. Об'єкт (будівля,

скеля тощо) містить про себе відомості у зовнішньому вигляді (висота, ширина, колір, форма тощо), який сприймає зір людини, тварини, птаха, і стає для них певною зоровою інформацією про нього. Отже, у підсумку визначення інформації можна сформулювати так: інформація — це відомості про всесвіт, які сприймають певні суб'єкти.

Метою цієї статті є дослідження більш вузького поняття, пов'язаного з інформацією, а саме адміністративно-правового регулювання інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності.

Інформаційне забезпечення наукової і науково-технічної діяльності має важливе значення, адже забезпечує цю сферу достовірними і потрібними відомостями про нові наукові досягнення, об'єкти інтелектуальної власності, правовідносини у цій сфері тощо. А отже, інформаційне забезпечення науково-технічної діяльності слід розглядати як у широкому (що відображає його використання у загальній системі суспільних відносин), так і у вузькому (правовому, тобто такому, який відображає особливості інформації як елемента лише правовідносин) змісті поняття інформації [4, с. 13].

Основоположним законодавчим актом у сфері інформації є Закон України «Про інформацію» [6].

Згідно зі ст. 2 цього Закону основними принципами інформаційних відносин є:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією;
- достовірність і повнота інформації;
- свобода вираження поглядів і переконань;
- правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [6].

Основними напрямками державної інформаційної політики згідно зі ст. 3 Закону є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [6].

Таким чином, ст. 2 та ст. 3 цього Закону встановлено засади для належного розвитку інформаційної діяльності, у тому числі у сфері наукових і науково-технічних досліджень.

Види інформації за змістом встановлено у ст. 10 цього Закону, а саме:

- інформація про фізичну особу;

- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- інформація про стан довкілля (екологічна інформація);
- інформація про товар (роботу, послугу);
- науково-технічна інформація;
- податкова інформація;
- правова інформація;
- статистична інформація;
- соціологічна інформація;
- інші види інформації [6].

Визначення та правовий режим науково-технічної інформації наведено у ст. 15 зазначеного Закону:

– науково-технічна інформація — будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді;

– правовий режим науково-технічної інформації визначається Законом України «Про науково-технічну інформацію» [7], іншими законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

– науково-технічна інформація є відкритою за режимом доступу, якщо інше не встановлено законами України [6].

Таким чином, у ст. 10 та ст. 15 зазначеного Закону як вид інформації, що належить до наукової і науково-технічної діяльності, законодавець визначив лише науково-технічну та статистичну інформацію (тобто поза увагою залишилася інформація стосовно наукової діяльності у цілому, у тому числі в гуманітарній сфері, у сфері суспільних наук, в інших наукових сферах).

Статистичній інформації присвячено ст. 18 цього Закону [6], в якій, крім поняття та засад доступу до неї, зазначено, що правовий режим державної статистичної інформації регулюється Законом України «Про державну статистику» [8], іншими законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Безперечно, статистична інформація належить як до наукової, так і до науково-технічної діяльності, адже держава забезпечує збір, аналіз та оприлюднення статистичної інформації щодо результатів наукової діяльності, витрачених матеріальних і людських ресурсів, у тому числі коштів на проведення наукових досліджень тощо. Саме за результатами аналізу статистичної інформації можна дійти висновку стосовно результативності та економічної доцільності проведення тих чи інших наукових досліджень і технічних розробок.

Також ст. 20 цього Закону [6] визначено порядок доступу до інформації, яка поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом («будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом»).

Підсумовуючи аналіз положень Закону України «Про інформацію» [6], слід зазначити, що цей Закон, встановлюючи норми щодо забезпечення розвитку інформаційної діяльності в Україні, не охоплює ними в повному обсязі наукову діяльність,

обмежуючи її лише технічним напрямом та ігноруючи при цьому напрям гуманітарний, а отже, потребує певного доопрацювання, зокрема в частині заміни поняття «науково-технічна інформація» на поняття «наукова і науково-технічна інформація» відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9].

Дослідження питання щодо інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності потребує також більш детального розгляду Закону України «Про науково-технічну інформацію» [7] як такого, що регулює правові відносини у важливій і доволі специфічній науковій сфері — науково-технічній, й не лише визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, а й встановлює порядок її формування та реалізації в інтересах науково-технічного, економічного та соціального прогресу країни. Метою цього Закону є створення в країні правової бази для одержання та використання науково-технічної інформації. Цей Закон регулює не лише правові, а й економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають у процесі створення, одержання, використання та поширення науково-технічної інформації, а також визначає правові форми міжнародного співробітництва у цій галузі.

Дія названого Закону поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, а також на громадян, які мають право на одержання, використання та поширення науково-технічної інформації [7].

Згідно зі ст. 2 зазначеного Закону об'єктом відносин у сфері науково-технічної інформації є вітчизняна і зарубіжна науково-технічна інформація. Науково-технічна інформація охоплює отримувані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності результати, зафіксовані у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення.

Загалом відповідно до ст. 1 цього Закону науково-технічна інформація — це будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [7].

Інформаційними ресурсами науково-технічної інформації згідно зі ст. 1 цього Закону є систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях [7].

Науково-інформаційну діяльність визначено як сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні. Тобто науково-інформаційну діяльність визначено як таку, що стосується лише науково-технічної інформації, хоча має поширюватися й на наукову інформацію. Зазначене впливає з такого: відповідно до ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9] наукова діяльність — це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань, основними формами якої є фундаментальні та прикладні наукові

дослідження. Науково-технічна діяльність — це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій, основними формами (видами) якої є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання. А отже, науково-інформаційна діяльність за своїм змістом жодним чином не може належати лише до науково-технічної діяльності.

Порядок державної реєстрації, обліку і використання результатів науково-технічної діяльності визначено у ст. 11 Закону «Про науково-технічну інформацію» [7]. При цьому обов'язковій реєстрації та обліку підлягають результати науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та іншої науково-технічної діяльності, фінансування якої повністю або частково здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Порядок реєстрації та обліку визначає спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, який здійснює управління у сфері науково-технічної інформації. У цій статті також визначено, що результати науково-дослідних, дослідно-конструкторських, проектно-технологічних та інших робіт, які проводяться за рахунок власних коштів юридичних і фізичних осіб, є їх власністю і реєструються ними на добровільних засадах у державному органі науково-технічної інформації з наступним поширенням звітних матеріалів самостійно або через відповідні служби науково-технічної інформації на договірній основі.

Отже, ст. 11 Закону «Про науково-технічну інформацію» [7] законодавець встановлює порядок реєстрації результатів науково-технічної діяльності, що забезпечує створення в державі чіткої системи з накопичення, зберігання та розповсюдження необхідної інформації, але лише у науково-технічній сфері (хоча слід зазначити, що на цей час в Україні здійснюють реєстрацію результатів наукової діяльності і в інших сферах, про що йтиметься далі).

Не зовсім зрозумілим є регламентоване у ст. 11 положення стосовно робіт, виконаних юридичними і фізичними особами за власні кошти. Саме поняття «власні кошти» сприймається неоднозначно. З одного боку, державна установа, виконуючи певні роботи чи надаючи певні послуги і заробляючи при цьому певні кошти, цілком може вважати їх власними. З іншого боку, ці роботи проводять у приміщеннях, що є державною власністю, і отримують за це заробітну плату за державний кошт. Тому не зрозуміло, якою мірою отримані кошти є власними (ймовірніше, їх можна назвати «умовно власними»). А отже, доцільно, напевно, реєструвати всі науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи з метою створення в державі максимально повного банку результатів наукової діяльності. Крім того, доцільно обмежити викладену в ст. 11 Закону «Про науково-технічну інформацію» [7] норму стосовно того, що виконані юридичними чи фізичними особами роботи є їх власністю з дотриманням норм щодо об'єктів інтелектуальної власності (з огляду на те, що можуть виникнути питання стосовно створених під час наукових досліджень об'єктів інтелектуальної власності, а разом з ними і прав на їх володіння).

Підсумовуючи результати аналізу положень Закону України «Про науково-технічну інформацію» [7], слід зазначити, що у цілому Закон створює належне під-

грунтю для побудови інформаційної системи у сфері науково-технічної діяльності, хоча при цьому, на жаль, поза увагою залишається наукова діяльність. А отже, є потреба у розробці нормативного документа, який би забезпечив правове регулювання у сфері наукової інформації, що дозволить встановити потрібні норми з інформаційного забезпечення як технічної, так і гуманітарної сфер наукової діяльності при проведенні фундаментальних, прикладних та інших видів наукових досліджень.

У межах дослідження питання щодо інформаційного забезпечення науково-технічної діяльності доцільно розглянути ще один нормативний документ у сфері регламентації наукової і науково-технічної інформації — постанову Кабінету Міністрів України від 31.03.92 р. № 162 «Про державну реєстрацію науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій» [10], покликану створити необхідні умови для підвищення ефективності інформаційного забезпечення творчої праці вчених, інженерно-технічних працівників і прискореного використання науково-технічних досягнень у суспільному виробництві.

Згідно із зазначеною постановою з 1 квітня 1992 року запроваджено обов'язкову щорічну державну реєстрацію відкритих (несекретних) науково-дослідних робіт (далі — НДР) і дослідно-конструкторських робіт (далі — ДКР), а також захищених дисертацій.

При цьому на Український інститут науково-технічної та економічної інформації покладено:

- державну реєстрацію та облік розпочатих, виконуваних і закінчених відкритих (несекретних) НДР і ДКР, захищених дисертацій, а також підготовку і видачу в установленому порядку інформаційних матеріалів на запит підприємств, організацій, органів державної виконавчої влади;
- формування фондів відповідних документів, баз і банків даних; видання сигнальної інформації;
- міждержавний обмін інформацією.

Крім того, усі міністерства і відомства, Академія наук України, Українська академія аграрних наук, організаціям, статутна діяльність яких передбачає проведення НДР і ДКР, починаючи з 1 квітня 1992 року, зобов'язані подавати Українському інституту науково-технічної та економічної інформації наукові звіти про виконувані та закінчені роботи й інформаційні карти устанавленого зразка.

Таким чином, прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій» [10] дозволило створити чітку систему реєстрації наукових розробок (НДР, ДКР і захищених дисертацій). Водночас постанова також не встановлює чітких норм стосовно реєстрації результатів наукової діяльності за всіма напрямками, а переважно акцентує увагу лише на науково-технічній діяльності.

З огляду на важливість створення загальнодержавної бази результатів відкритих НДР і ДКР, які виконуються за бюджетні кошти, доцільно розглянути порядок їх державної реєстрації та обліку. Реєстрацію проводять відповідно до Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і дисертацій (далі — Порядок) [11], який затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 27.10.2008 р. № 977 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06.04.2009 р. за № 312/16328. Документ розроблено

відповідно до ст. 11 Закону України «Про науково-технічну інформацію» [7] та постанови Кабінету Міністрів України від 31.03.92 р. № 162 «Про державну реєстрацію науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій» [10] (як видно, немає посилань на Закони України «Про інформацію» [6] та «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9]).

Державну реєстрацію та облік НДР, ДКР і дисертацій здійснюють відповідно до п. 1.3 зазначеного Порядку [11]. Метою його є створення необхідних умов для:

- підвищення ефективності інформаційного забезпечення творчої праці вчених, наукових, науково-педагогічних, інженерно-технічних працівників, аспірантів, докторантів і здобувачів наукових ступенів;
- обґрунтованого планування та уникнення дублювання тематики НДР, ДКР і дисертацій;
- проведення наукових і науково-технічних експертиз тематики та результатів виконаних НДР, ДКР і дисертацій;
- прискорення практичного впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності;
- контролю за цільовим призначенням та ефективністю використання державних бюджетних коштів для наукової та науково-технічної діяльності.

Згідно з п. 1.4 Порядку обов'язкової державній реєстрації та обліку підлягають відкриті (несекретні) НДР, ДКР, що виконуються в наукових установах, вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації, на підприємствах та в організаціях України, фінансування яких повністю або частково здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, а також захищені на засіданнях спеціалізованих вчених рад дисертації [11]. Відкриті (несекретні) НДР і ДКР, які юридичні та фізичні особи виконують за власний рахунок, як уже зазначалося, реєструються ними на добровільних засадах.

Замовниками НДР і ДКР можуть бути органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та підпорядкування, а також фізичні особи [11].

Згідно з п. 1.5 Порядку Український інститут науково-технічної та економічної інформації виконує функції щодо державної реєстрації та обліку дисертацій, розпочатих, виконуваних і закінчених НДР, ДКР (у тому числі науково-технічної продукції, яка створена під час виконання НДР і ДКР), формування фондів документів, поширення відповідної інформації, а також здійснює підготовку і видачу в установленому порядку інформаційних матеріалів на запит органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, громадян України [11].

З огляду на те, що результати НДР, ДКР і дисертацій є об'єктами права інтелектуальної власності, доцільно детальніше зупинитися на цьому питанні. Нормативними документами, які встановлюють відповідні норми у сфері інтелектуальної власності, створення якої стосується державних коштів, є ДСТУ 3574-97 «Патентний формуляр. Основні положення. Порядок складання і оформлення» [12] та ДСТУ 3575-97 «Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення» [13]. В обох стандартах зазначено, що вимоги, визначені в них, є обов'язковими для суб'єктів господарської діяльності, що діють на території України, діяльність яких повністю або частково фінансується з державного бюджету.

ту, а для решти суб'єктів господарської діяльності вони мають рекомендаційний характер. Ця норма має на меті намагання держави зберегти та раціонально використати бюджетні кошти. Отже, суб'єкти, господарська діяльність яких повністю або частково фінансується з державного бюджету, перед початком наукових досліджень і науково-технічних розробок, пов'язаних з витрачанням державних коштів на їх проведення, мають провести патентні дослідження та перевірити на патентну чистоту об'єкт, який вони прагнуть розробити. За результатами патентних досліджень приймають рішення щодо подальшого проведення наукових досліджень (якщо об'єкт патенточистий, то сміливо можна проводити дослідження та витрачати державні кошти, якщо ні — то витрачання коштів буде марним, адже такий об'єкт вже існує та охороняється відповідними документами на право володіння інтелектуальною власністю, і доцільно обмежитись отриманням дозволу у власника охоронного документа на використання цього об'єкта інтелектуальної власності).

Слід зазначити, що згідно з п. 3.2 Порядку інформацію щодо об'єктів інтелектуальної власності подають лише за створеними об'єктами, які охороняються відповідними документами (патентами, свідоцтвами). Водночас Порядок не передбачає подання інформації щодо проведення патентних досліджень стосовно патентної чистоти згідно з ДСТУ 3574-97 та ДСТУ 3575-97. Усунути цей недолік та забезпечити аналіз НДР і ДКР стосовно порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, уникнення дублювання наукових робіт, подвійного витрачання державних коштів можна шляхом встановлення у Порядку норми щодо подання під час реєстрації НДР і ДКР (разом з реєстраційною карткою) патентного формуляра згідно з ДСТУ 3574-97 «Патентний формуляр. Основні положення. Порядок складання і оформлення» [12] та звіту про патентні дослідження згідно з ДСТУ 3575-97 «Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення» [13].

Таким чином, Порядок державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій [11] потребує певного доопрацювання, зміст якого викладено вище під час його аналізу.

Аналогічних змін потребує і Порядок державного обліку секретних науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій [14], затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 09.06.2009 р. № 494 та зареєстрований у Міністерстві юстиції України 08.07.2009 р. за № 606/16622, який розроблено відповідно до Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9], «Про державну таємницю» [15], постанови Кабінету Міністрів України від 10.03.94 р. № 155 «Про державний облік засекречених науково-дослідних, дослідно-конструкторських розробок і дисертацій» [16] та з урахуванням Порядку організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 р. № 1561-12 [17], а також Порядку здійснення заходів з охорони державної таємниці під час проведення секретних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1082 [18].

При цьому більш детального тлумачення потребує пропозиція щодо подання під час реєстрації НДР і ДКР (разом з реєстраційною карткою) патентного формуляра згідно з ДСТУ 3574-97 [12] та звіту про патентні дослідження згідно з ДСТУ 3575-97 [13].

Цю норму, запропоновану до Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій [11], наукова установа, яка реєструє секретну НДР, ДКР чи дисертацію, не може виконати, адже інформація є секретною, а пошук здійснюється лише за відкритими джерелами інформації. Тож установі, яка реєструє НДР і ДКР, пропонується разом з реєстраційною карткою подавати документи щодо відповідних патентних досліджень, здійснених за відкритими джерелами інформації. Також ця установа має подати запит на проведення патентних досліджень за секретними джерелами інформації до відповідної державної установи, на яку покладено здійснення реєстрації секретних об'єктів інтелектуальної власності. Після проведення патентних досліджень ця державна установа передає необхідні документи до Українського інституту науково-технічної та економічної інформації. Запропонована схема забезпечить належне виконання чинних нормативних документів як у сфері інтелектуальної власності, так і у сфері інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності.

Підбиваючи підсумки розгляду чинних нормативних документів щодо інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні, слід зазначити, що нині хоча і створено надійну систему, що забезпечує функціонування інформаційних баз даних стосовно наукових досліджень і науково-технічних розробок, проте вона є однобокою, адже чітко працює лише в технічній сфері, не враховуючи гуманітарну сферу. Отже, основні зміни та доповнення до чинних законодавчих актів та нормативних документів мають бути спрямовані на розширення інформаційного забезпечення сфери наукових досліджень гуманітарного профілю та встановлення загальних норм і вимог до сфери наукової та науково-технічної діяльності.

Як зрозуміло із зазначеного вище, інформація, у тому числі науково-технічна, відіграє ключову роль у проведенні наукової і науково-технічної діяльності. Проте така інформація має важливе значення й у побудові та функціонуванні системи управління якістю науково-технічної діяльності.

Згідно з ДСТУ ISO 9000-2001 «Системи управління якістю. Основні положення та словник» [19] система управління якістю — це частина системи управління організацією, яка спрямована на досягнення результатів відповідно до цілей у сфері якості і на задоволення потреб, очікувань або вимог зацікавлених сторін.

До системи стандартів у сфері побудови та функціонування системи управління якістю належать такі стандарти:

– ISO 9000, що описує основні положення системи управління якістю і визначає термінологічний апарат у цій сфері [19];

– ISO 9001, що встановлює вимоги до системи управління якістю (коли організація має продемонструвати свою спроможність поставляти продукцію, яка відповідає вимогам замовників і застосовних регламентів, а також прагне до підвищення задоволеності замовників) [20];

– ISO 9004, що містить настанови щодо результативності та ефективності системи управління якістю. Метою стандарту є поліпшення показників діяльності організації, а також задоволення замовників та інших зацікавлених сторін [21];

– ISO 19011, що містить рекомендації стосовно здійснення аудиту систем управління якістю і систем управління навколишнім середовищем [22].

Загалом система управління якістю, у тому числі і в науково-технічній діяльності, побудована на процесі. Згідно з п. 2.4 ДСТУ ISO 9000-2001 [19] процес — це будь-яка діяльність або комплекс видів діяльності, для яких використовують ресурси з метою перетворення входів на виходи. А інформація і є одним із тих ресурсів, за допомогою якої входи перетворюються на виходи, тобто поставлені цілі на готовий результат (у нашому випадку — науково-технічну продукцію).

Одним із восьми принципів управління якістю, визначених ДСТУ ISO 9000-2001 [19], які керівництво організації (установи) може використовувати для поліпшення показників її діяльності, є принцип прийняття рішень на підставі фактів. Зокрема, рішення приймають за результатами аналізу даних та інформації, і чим більш виваженим буде цей аналіз, тим більш ефективним буде рішення. А отже, інформація і науково-технічна інформація, за результатами аналізу якої у подальшому приймають відповідне рішення щодо проведення науково-технічних розробок і досліджень, виступають як елемент основного принципу управління якістю науково-технічної діяльності.

При розробленні та впровадженні системи управління якістю інформація також відіграє ключову роль. Вона є базовою основою для визначення потреб та очікувань замовників й інших зацікавлених сторін, визначення та постачання ресурсів, необхідних для досягнення цілей у сфері якості, визначення засобів, які дають змогу запобігати невідповідностям і усувати їхні причини тощо.

Крім того, на інформації повністю побудовано процес оцінювання системи управління якістю. Так, згідно з пп. 2.8.1 ДСТУ ISO 9000-2001 [19] під час оцінювання систем управління якістю науково-дослідної діяльності наукової установи її працівникам слід ставити чотири запитання стосовно кожного оцінюваного процесу.

1. Чи ідентифіковано і належним чином визначено процес?
2. Чи розподілено відповідальність?
3. Чи впроваджено та актуалізовано методики?
4. Чи є ефективним процес для досягнення необхідних результатів?

Отримані відповіді аналізують і роблять відповідні висновки про необхідність внесення змін до системи управління якістю.

Будь-яка організація (наукова установа), в якій запроваджено систему управління якістю, має постійно підтримувати її функціонування та поліпшувати її результативність. Однією з вимог ДСТУ ISO 9001-2001 [20] є забезпеченість організації (установи) ресурсами та інформацією, необхідними для підтримання функціонування та моніторингу процесів, які становлять систему управління якістю.

Крім того, згідно з п. 5.1 ДСТУ ISO 9001-2001 [20] керівництво організації (установи) має надавати докази виконання своїх зобов'язань щодо розроблення та впровадження системи управління якістю і постійного поліпшення її результативності, у тому числі доведення до відома підрозділів організації важливості задоволення вимог замовника, а також регламентувальних і законодавчих вимог.

Вхідні дані аналізу з боку керівництва організації (установи) мають містити інформацію щодо (пп. 5.6.2 ДСТУ ISO 9001-2001 [20]):

- результатів аудитів; зворотного зв'язку із замовниками;
- функціонування процесів і відповідності продукції;
- стану запобіжних і коригувальних дій;

– дій за результатами попереднього аналізу з боку керівництва;
– змін, які можуть впливати на систему управління якістю, та рекомендацій стосовно її поліпшення.

Водночас вихідні дані (результати) аналізу з боку керівництва згідно з пп. 5.6.3 ДСТУ ISO 9001-2001 [20] мають містити будь-які рішення та дії, пов'язані з поліпшенням результативності системи управління якістю та її процесів, удосконаленням продукції згідно з вимогами замовника, потребами в ресурсах.

Відповідно до п. 4.2 ДСТУ ISO 9004-2001 «Системи управління якістю. Наставни щодо поліпшення діяльності» [21] керівництво організації (установи) має визначити, яка документація потрібна для створення, впровадження та актуалізації системи управління якістю і для забезпечення результативного та ефективного функціонування процесів, які застосовують у ній. При цьому для того, щоб документація створювала можливість задоволення потреб та очікувань зацікавлених сторін, керівництво організації (установи) має враховувати:

- контрактні вимоги замовників та інших зацікавлених сторін;
- прийняття міжнародних, національних, регіональних та інших стандартів;
- відповідні законодавчі та регламентувальні вимоги;
- рішення, які приймає організація;
- джерела зовнішньої інформації, яка сприяє підвищенню компетентності організації;
- інформацію про потреби та очікування зацікавлених сторін.

Ще однією сферою інформаційного забезпечення системи управління якістю є стратегічне планування, яке разом з політикою у сфері управління якістю становить основу для визначення її цілей. При цьому цілі мають уможливлювати їхнє вимірювання (з метою сприяння результативному та ефективному проведенню аналізу). Формулюючи їх, слід враховувати:

- поточні та майбутні потреби організації та обслуговувані ринки;
- відповідні висновки аналізу з боку керівництва;
- поточні показники продукції та процесів;
- рівні задоволеності зацікавлених сторін;
- результати самооцінювання;
- дані зіставного оцінювання (бенчмаркінгу), аналіз конкурентів, можливостей для поліпшення;
- ресурси, необхідні для реалізації цілей [21].

Інформацію про вказані цілі слід поширювати так, щоб працівники організації могли сприяти їх досягненню. Їх слід систематично аналізувати, а за потреби й переглядати.

На підставі наведених прикладів щодо місця інформації та науково-технічної інформації у побудові, впровадженні та функціонуванні системи управління якістю науково-технічної діяльності доцільно скласти відповідну класифікацію з інформаційного забезпечення науково-технічних розробок і досліджень.

Класифікація інформації з урахуванням Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9], «Про інформацію» [6] та «Про науково-технічну інформацію» [7] може виглядати так:

- наукова інформація у сфері наукової діяльності — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в

електронному вигляді щодо інтелектуальної творчої діяльності (проведення фундаментальних і прикладних досліджень), спрямованої на одержання і використання нових знань, а також щодо об'єктів інтелектуальної власності;

– науково-технічна інформація у сфері науково-технічної діяльності — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді щодо інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій, тобто виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських, проектно-конструкторських, технологічних, пошукових і проектно-пошукових робіт, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інших робіт, пов'язаних з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання, а також щодо об'єктів інтелектуальної власності. Інакше кажучи, це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані під час науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, а також про об'єкти інтелектуальної власності [7];

– наукова інформація у сфері науково-педагогічної діяльності — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді щодо педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти III—IV рівнів акредитації, пов'язаної з науковою діяльністю — інтелектуальною творчою діяльністю (проведення фундаментальних і прикладних досліджень), спрямованою на одержання і використання нових знань, а також щодо об'єктів інтелектуальної власності;

– науково-технічна інформація у сфері науково-педагогічної діяльності — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді щодо педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III—IV рівнів акредитації, пов'язаної з науково-технічною діяльністю — інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій, тобто виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських, проектно-конструкторських, технологічних, пошукових і проектно-пошукових робіт, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інших робіт, пов'язаних з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання, а також щодо об'єктів інтелектуальної власності;

– наукова інформація у сфері науково-організаційної діяльності — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді щодо діяльності, спрямованої на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової та науково-педагогічної діяльності (у межах наукової діяльності), а також щодо об'єктів інтелектуальної власності;

– науково-технічна інформація у сфері науково-організаційної діяльності — відомості про діяльність, спрямовану на методичне, організаційне забезпечення та координацію науково-технічної та науково-педагогічної діяльності (у межах науково-технічної діяльності), у тому числі щодо об'єктів інтелектуальної власності .

Зазначена класифікація не є завершеною, її викладення буде продовжено у наступному номері збірника.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 2: Д — Й. — 744 с.
2. *Советский энциклопедический словарь* / [гл. ред. А.М. Прохоров]. — изд. 2-е. — М. : Советская энциклопедия, 1983. — 1600 с.
3. *Беляков К.І.* Інформація в праві: теорія і практика / К.І. Беляков. — К. : КВІЦ, 2006. — 118 с.
4. *Марущак А.І.* Інформаційне право: доступ до інформації : навч. посіб. / А.І. Марущак. — К. : КНТ, 2007. — 532 с.
5. *Винер Н.* Кибернетика и общество / Н. Винер. — М. : Наука, 1983. — 343 с.
6. *Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII «Про інформацію»* // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
7. *Закон України від 25 червня 1993 року № 3322-XII «Про науково-технічну інформацію»* // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 33. — Ст. 345.
8. *Закон України від 17 вересня 1992 року № 2614-XII «Про державну статистику»* // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 43. — Ст. 608.
9. *Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-XII «Про наукову і науково-технічну діяльність»* // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 12. — Ст. 165.
10. *Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 1992 року № 162 «Про державну реєстрацію науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій».*
11. *Порядок державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій* : наказ Міністерства освіти і науки України від 27 жовтня 2008 року № 977, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 6 квітня 2009 року за № 312/16328.
12. *Патентний формуляр. Основні положення. Порядок складання та оформлення* : ДСТУ 3574-97. — [Чинний від 1998-01-01]. — К. : Держстандарт України, 1997. — 7 с.
13. *Патенті дослідження. Основні положення та порядок проведення* : ДСТУ 3575-97. — [Чинний від 1998-01-01]. — К. : Держстандарт України, 1997. — 14 с.
14. *Порядок державного обліку секретних науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій* : наказ Міністерства освіти і науки України від 9 червня 2009 року № 494, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 8 липня 2009 року за № 606/16622.
15. *Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII «Про державну таємницю»* // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 16. — Ст. 93.
16. *Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 1994 року № 155 «Про державний облік засекречених науково-дослідних, дослідно-конструкторських розробок і дисертацій».*
17. *Постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1561-12 «Про порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях».*
18. *Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 року № 1082 «Про порядок здійснення заходів з охорони державної таємниці під час проведення секретних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт».*
19. *Системи управління якістю. Основні положення та словник* : ДСТУ ISO 9000-2001. — [Чинний від 2001-10-01]. — К. : Держстандарт України, 2001. — 33.
20. *Системи управління якістю. Вимоги* : ДСТУ ISO 9001-2001. — [Чинний від 2001-10-01]. — К. : Держстандарт України, 2001. — 25.
21. *Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності* : ДСТУ ISO 9004-2001. — [Чинний від 2001-10-01]. — К. : Держстандарт України, 2001. — 61.
22. *Guidelines for auditing management Systems. Lignes directrices pour l'audit des systemes de management* : ISO19011. — [Second edition 2011-11-15]. — International standard, 2011. — 44 p.
23. *Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення* : ДСТУ 3973-2000. — [Чинний від 2001-07-01]. — К. : Держстандарт України, 2001. — 20 с.

24. Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання дослідно-конструкторських робіт. Загальні положення : ДСТУ 3974-2000. — [Чинний від 2000-11-27]. — К. : Держстандарт України, 2001. — 37 с.